

МЕДІЙНА ТА ФУНКЦІОНАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА В СУЧАСНІЙ НАУЦІ

Шевченко Л.І., д. філол. н.

МЕДІАЛІНГВІСТИКА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: АНАЛІЗ СИТУАЦІЇ

У статті в категоріях і поняттях сучасної медіалінгвістики розглянуто ситуацію становлення наукового напрямку в Україні.

Ключові слова: медіалінгвістика, ЗМІ, масова комунікація, масова свідомість, масова мовна свідомість, стиль масової інформації, медіалінгвістична проблематика в Україні.

This article analyzes situation in the making of scientific course in Ukraine by the instrumentality of the modern media linguistics' categories and concepts.

Key words: media linguistics, mass media, mass communication, mass consciousness, mass language consciousness, mass media style, media linguistics' problems in Ukraine.

В статье в категориях и понятиях современной медиалингвистики рассматривается ситуация становления научного направления в Украине.

Ключевые слова: медиалингвистика, СМИ, массовая коммуникация, массовое сознание, массовое языковое сознание, стиль массовой информации, медиалингвистическая проблематика в Украине.

На початку ХХІ століття немає жодної філологічної роботи, присвяченої медіа, де не формулювалася б актуальність цієї проблематики для суспільства, для науки, для міжособистісної комунікації в модерному світі: "Мова засобів масової інформації (ЗМІ) – одна з найбільш впливових сфер мови. Із плином часу вплив цієї мови не зменшується, а, навпаки, збільшується. Художнє, наукове, офіційне мовлення за мірою впливу на літературну мову непорівнюване з масовою комунікацією. Маючи величезну аудиторію, різноманітні засоби

інформування і впливу, мова ЗМІ стає центром національної мови", – твердить Г. Солганик [45, с. 8]. Аналогічна аргументація актуальності медійної проблематики вже століття розробляється світовою гуманітаристикою (А. Баранов, Х. Вайнрах, М. Вебер, А. Вежбицька, Р. Водак, Ю. Караулов, П. Паршин, І. Беляєва, В. Богданов, Е. Будаєв, А. Чудінов, М. Гаврилова, М. Гвенцадзе, Н. Гронська, Т. Грушевська, В. Дем'янков, М. Желтухіна, О. Кара-Мурза, О. Карасик, Н. Клушина, В. Костомаров, В. Красних, Ж. Куртін, К. Лоренц, Н. Мечковська, П. Паршин та ін.).

Зауважимо, сформована традиція дозволяє зробити висновок про хронологічну неспівмірність становлення національних дослідницьких напрямків із медіалінгвістики (з виразною домінантою початків аналізу медійної проблематики в американській і західноєвропейській традиції, у славістиці – в російській та польській науці). Українські медіалінгвістичні дослідження як самостійний філологічний напрямок, окрема проблематика, методи аналізу й система наукових понять пов'язуються з достатньо пізнім періодом модерного часу – з останньою третиною ХХ ст. І така ситуація цілком пояснювана, передусім екстралінгвістично. Йдеться про об'єктивні обставини, до яких відносимо складну історію становлення нової української літературної мови, зі статусними обмеженнями щодо суспільних і комунікативних функцій при відсутності національної держави [40]. Це призводило до відповідної світоглядної та психологічної зорієнтованості значної частини української культурної суспільності на відстоювання базисних основ національної ідентичності, до яких належали передусім лексикографічне і граматичне представлення мовного портрету народу, опис й унормування системних рівнів мови, аналіз її функцій як культурного феномену, насамперед у літературній художній традиції, що є, як відомо, репрезентативним виявом "зрілості" національного слова.

Численні суб'єктивні обставини, які достатньо довгий час не сприяли активному становленню медіалінгвістики в Україні, пов'язані й із мовним пуризмом, який еталонною, культурно взірцевою вважав мову художньої літератури і на протигагу їй мову масової інформації – "недосконалою", "сповненою

штампів, кліше, ненормованих мовних форм" та ін., а отже, нібито не вартою глибокого філологічного аналізу. Такий підхід спричинив до появи рекомендацій, коментарів, виступів на конференціях й у періодиці, що в контексті культури мови давали критичні пояснення щодо вживання стійких медійних словосполучень носіями української мови. Аналіз стильової специфіки масової комунікації та її мови в цьому випадку залишилися поза фаховим дослідженням. Відповідно, філологічний коментар у такому разі був достатньо абстрактним і не співвіднесеним із реальними функціями мови в реальній комунікативній сфері.

Суб'єктивним було й віднесення текстів масової інформації до кола професійних зацікавлень журналістів, а не філологів, що, безумовно, не сприяло фаховому аналізу мовної дійсності в медійній сфері.

Зауважимо, специфікою української стилістичної думки майже до останніх десятиліть ХХ ст. була зосередженість на практичній стилістиці та культурі мови, що почасти відбито в титульних мовознавчих виданнях (зокрема, в академічному періодичному часописі "Культура слова"), назвах і змісті фундаментальних університетських дисциплін ("Стилістика і культура мови"), численних публікаціях із культури мови та практичної стилістики, в тезах конференцій і круглих столів.

Медіалінгвістика, що спирається на функціональну епістему в мовознавстві, за такої ситуації була неправомірно локалізована текстами на паперових носіях і розглядалася не як самодостатній напрям лінгвістики (з особливими об'єктом аналізу, предметністю, методами, мовними репрезентаціями в текстах і специфічними жанрами), і навіть не як дослідження мовних особливостей строго вмотивованого екстра- й інтралінгвальними чинниками функціонального стилю. У відомих публікаціях із 60-х рр. ХХ ст. і далі [1; 3; 4; 6; 7; 8] поняття медіалінгвістики або зовсім не використовується, або розглядаються його неповні аналоги у відповідних поняттєвих і часових модифікаціях (зокрема, "Мова сучасної **масово-політичної** інформації" [24]).

Саме поняття "медіалінгвістика" є інтертекстуальним продуктом достатньо пізнього опрацювання проблеми. Майже століття українські філологи дискутували з приводу розрізнення літературознавчої та мовознавчої стилістики, окреслювали специфічність об'єкта цих нетотожних напрямків філологічного знання, дослідницькі методики, що дозволяють ідентифікувати аналіз як мовознавчий чи літературознавчий, залишаючись водночас у колі філологічної проблематики.

Терміноряд на позначення медіалінгвістичної аспектології еволюціонував від поняття "публіцистичний стиль" – до виразно співвіднесеного з ідеологією терміна "стиль масово-політичної агітації та пропаганди" (варіант – "стиль масово-політичної інформації та пропаганди") і далі – "стиль масової інформації". Протягом останніх десятиліть, якщо говорити про українські реалії, масова інформація в її лінгвістичній аспектології розглядається як "мова ЗМІ", що є синонімом до англомовного поняття "Language media" ("мова медіа") [46; 47; 48]. Звідси й "медіалінгвістика" – термін, актуалізований у сучасній світовій науці.

Кореляція українських й англійських термінів дозволяє говорити про них як про терміни-дубляти, що відбивають реальний стан української філології. Сьогодні очевидно, що така понятійна співвіднесеність із комунікативною ситуацією (або точніше – комунікативним полем міжособистісного спілкування) є коректною і логічною як для національного мовознавства, так і для його інтеграції в дослідницький простір сучасної цивілізації.

Важливо, що міжнародна узгодженість термінопонять в аналізі аналогових явищ дозволяє говорити про оптимальний інструментарій для дослідження мови / мов сучасними медіалінгвістами. Так формується інтегральна системність наукових підходів, осмислюється максимально широкий спектр проблем, а знання про вербалізовану у слові масову комунікацію об'єктивуються новими фактами.

Водночас ситуація з медіалінгвістикою в сучасній Україні не є абсолютно ідилічною. Вже сказано про достатньо пізнє становлення цього напрямку нашого мовознавства.

Симптоматично, що відоме видання "Українська лінгвостилістика XX – початку XXI ст.: система понять і бібліографічні джерела" [35] медіалінгвістику не називає, не включає до кола розглядуваних філологами проблем. Відповідно, дискусійне у наш час поняття "публіцистичний стиль" розглядається як основне в контексті історії виникнення класифікаційних стилістичних моделей сучасної науки та характеристики мовних рис певної сфери масової української комунікації.

На наш погляд, сьогодні вже недостатнім є розрізнення дещо омонімічних термінів "стиль масової інформації / стиль мас-медіа / медійний стиль" – "публіцистичний стиль". Рівно, як і некоректними видаються понятійні перехрещення "стилю медіа" й "медіалінгвістики". Адже стиль розглядається як специфічна мовна репрезентація комунікативної дійсності в межах стильової парадигми, тоді як медіалінгвістика позначає напрямок фахової діяльності філолога, що включає і стиль, і його жанри, і зв'язок з іншими галузями гуманітарного (й негуманітарного знання), екстралінгвістичною мотивацією системності вербальних і невербальних засобів, свідомого / несвідомого впливу на масову свідомість, маніпулятивних технологій та ін.

У комплексі медіалінгвістичних проблем як інтегрального гуманітарного знання важливо зосередити увагу на мовознавчій аспектології, що й визначає один зі складників цього синкретичного поняття. Очевидно, що йдеться про вербалізовану дійсність, представлену в медіа. Вербалізація дійсності в такому разі передбачає загальний, рівневий і компонентний аналіз мовних засобів, які функціонують у цій комунікативній сфері. Окремий (і важливий!) аспект проблеми – дослідження мови медіа як метатексту, з поясненням його інтралінгвальних сутностей та екстралінгвальних зумовленостей. Мовознавчої аргументації потребують також взаємозалежності "літературна мова – розмовна мова", "літературна норма – стилістична норма", "масова мовна свідомість – індивідуальна мовна свідомість", "мовно-естетичний ідеал (канон, патерн) – функціонально-стильова (комунікативна) доцільність" та ін.

Лінгвіст, який працює з медіатекстами, має відповісти на складні питання екстралінгвістичних мотивацій і реальних обставин творення тексту, комунікативної спеціалізації та перспективи розвитку жанрів літературної мови, зважаючи на особливості жанрів медіа, а також міжстильових жанрових модифікацій.

Складним комплексом питань є синкретичність способів передачі інформації в медіа, де вербалізований текстовий вимір є лише одним зі складників метатексту. Медіадослідники звертають увагу на різні способи передачі медійної інформації, зокрема креолізацію, що інтегрована зі словесною тканиною тексту. Різні способи передачі інформації в медіатексті ідентичні за функціями, але формалізовані не лише у слові, а й у малюнках, фотографіях, графіках, особливих шрифтових і кольорових маркерах повідомлення, що в сукупності становить складну комунікативну реальність, релевантну екстралінгвістично сформульованому завданню.

Проблеми, що артикулюються сучасною медіалінгвістикою, охоплюють широке коло постановочних питань і розробки методик їх аналізу. Йдеться про майбутнє національної мови як здатності відповідати суспільним комунікативним запитам. Передусім у названому контексті артикулюють актуальні процеси розвитку мови, корекцію екстра- й інтралінгвістичного потенціалу медійного слова.

Загальне питання, обговорюване медіалінгвістами, формулюється як специфічна реалізація інтенцій мови в певному комунікативному середовищі, її відповідних можливостей та інтегральної здатності об'єднувати простір культури.

Позначене не тільки фаховими, але й широкими суспільними дискусіями питання самоусвідомлення громадян України, здатності ідентифікувати себе в мові народу, держави, сучасного українського соціуму є також проблемою медіалінгвістики як мовознавчого напрямку, зверненого до аналізу масової мовної свідомості. Мовознавці в цьому випадку пізнають і пропозитивно аналізують комунікативний потенціал мови, селекціонують її ресурси з метою адаптації до вже сформованих

інших комунікативних систем, щоб конкурувати в цивілізаційних та інформативних викликах сучасного світу.

Коло українських видань принципово нової проблематики невинно розширюється. До числа таких, зокрема, можна віднести глибокі дослідження університетських учених Т. Ковалевської, О. Селіванової, Н. Слухай, Н. Шумарової, Д. Дергача, Д. Сизонова, М. Штельмах, Л. Кудрявцевої та ін., монографію академічного дослідника С. Чемеркіна "Українська мова в Інтернеті" [37], науковий пошук Л. Компанцевої ("Философия Сети Интернет: школа Бернарда Лонергана и славянский опыт" [17], "Гендерные основы Интернет-коммуникации в постсоветском пространстве" [16] та ін.), цікаве і несподіване як для наукового середовища "з традицією" видання молоді дослідниці О. Карпенко "Троянські коні телереклами: мовні маніпуляції" [15] та деякі інші публікації.

Перспектива української медіалінгвістики, безумовно, пов'язується з важливими напрямками, які вже достатньо давно і продуктивно розробляються світовою лінгвістикою, такими як "політична лінгвістика", "бізнесова лінгвістика", "юрислінгвістика", "нейролінгвістичне програмування" та ін., об'єкт яких дотичний до медійної проблематики (пор., зокрема, репрезентативне російське видання "Язык СМИ и политика" [45]). Деталізація мовних особливостей окремих медійних текстів, рівневий аналіз характеристик ЗМІ, жанрів і підстилів цієї важливої комунікативної сфери суспільного життя – все це результативний шлях до розробки перспективної медіалінгвістичної проблематики в Україні.

1. Белая А.С. Формирование общественно-политической лексики советской эпохи (на материале русского и украинского языков): автореф. дис. ... канд. филол. наук / А.С. Белая. – Д., 1977. – 24 с.
2. Борисенко В.И. Эвфемизмы в языке буржуазной пропаганды США / В.И. Борисенко // Социальная лингвистика и общественная практика. – К. : Вища школа, 1988. – С. 147-156. 3. Брага І.І. Особливості використання прецедент них текстів у мові газети / І.І. Брага // Семантика мови і тексту : Зб. ст. VI Міжнар. наук. конф., 26-28 верес. 2000 р. – Івано-Франківськ : Плай, 2000. – С. 75-78. 4. Валько І.В. Жанри публіцистики як специфічні форми відображення соціальної

дійсності / І.В. Валько // Журналістика. Преса. Радіо. Телебачення. – 1977. – Вип. 2. – С. 17-25. **5.** Вовк В. Монологизм сознания и язык политики / В. Вовк // Політична думка = Политическая мысль. – 1995. – № 2/3. – С. 21-26. **6.** Грицина В.І. Деякі особливості авторизації висловлень у публіцистичних текстах / В.І. Грицина // Питання мовознавства. – Кіровоград, 1997. – С. 39-43. **7.** Гулей М.Д. Системний підхід до вивчення тексту політичної публічної промови / М.Д. Гулей // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К., 2001. – Вип. 7. – С. 61-65. **8.** Гумецька А. Розмовні та літературні елементи мови сучасної української преси / А. Гумецька // Про український правопис і проблеми мови : Зб. доп. мовної секції 16-ї Річної конф. укр. проблематики, Урбана – Шампейн, Ілл., 20-25 черв. 1997 р. – Нью-Йорк; Л., 1997. – С. 164-173. **9.** Дергач Д.В. Стилістика онімів в українських мас-медіа : монографія / Д.В. Дергач. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2010. – 270 с. **10.** Ермоленко С.С. Язык тоталитаризма и тоталитаризм языка / С.С. Ермоленко // Мова тоталітарного суспільства. – К. : Наукова думка, 1995. – С. 7-15. **11.** Ермоленко С.Я. Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць / С.Я. Ермоленко. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2006. – 384 с. **12.** Ермоленко С.Я. Семантико-стилистическая доминанта функционального стиля / С.Я. Ермоленко // Функциональная стилистика : теория стилей и их языковая реализация. – Пермь : [б. изд.], 1986. – С. 29-36. **13.** Іванов В. Основні теорії масової комунікації і журналістики : [Навч. посіб] / В. Іванов ; За наук. ред. В.В. Різуна. – К. : Центр Вільної Преси, 2010. – 258 с. **14.** Карабан В.І. Пропаганда в свете теории речевых актов / В.І. Карабан // Социальная лингвистика и общественная практика. – К. : Вища школа, 1988. – С. 135-146. **15.** Карпенко О. Троянські коні телереклами: Мовні маніпуляції / Олена Карпенко. – К. : Смолоскип, 2007. – 114 с. – (Лауреати "Смолоскипа"). **16.** Компанцева Л.Ф. Гендерные основы Интернет – коммуникации в постсоветском пространстве / Л.Ф. Компанцева. – Луганск : Альма-матер, 2004. – 404 с. **17.** Компанцева Л.Ф. Философия Сети Интернет: школа Бернарда Лонергана и славянский опыт : монография / Л.Ф. Компанцева. – Луганск : Знание, 2006. – 352 с. **18.** Костенко Н.В. Ценности и символы в массовой коммуникации / Н.В. Костенко. – К. : Наукова думка, 1993. – 129 с. **19.** Лисиченко Л.А. Багатозначність у лексико-семантичній системі : структурний, семантичний, когнітивний аспекти / Л.А. Лисиченко. – Х. : Основа, 2008. – 272 с. **20.** Лисиченко Л.А. Лексико-семантична система української мови / Л.А. Лисиченко. – Х. : Вид-во Харк. ун-ту, 1997. – 129 с.

21. Макарець Ю.С. Особливості семантико-функціонального призначення перифразів у публіцистиці / Ю.С. Макарець // Вісник Харківського національного ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Серія "Філологія" : [Зб. наук. праць]. – Х. : ХНУ, 2010. – Вип. 60. – Ч. 1. – С. 413-417. **22.** Макарець Ю.С. Перифразові номінації в українській публіцистиці початку ХХІ ст. : Автореф. дис. к. філол. наук: спец. 10.02.01 / Ю.С. Макарець. – К., 2011. – 22 с. **23.** Масс-медиа и гражданское общество : [Монографія] / Под ред. А. Холода, А. Лобанова, С. Михальчик и др. – Кривой Рог : Междунар. исследоват. центр "Человек: язык, культура, познание", 2008. – 227 с. **24.** Мова сучасної масово-політичної інформації / За ред. Білодіда І.К., Колесника Г.М., Пилинського М.М., Русанівського В.М. – К. : Наукова думка, 1979. – 241 с. **25.** Павлюк Л.С. Знак. Символ. Міф у масовій комунікації : [Посібник] / Л.С. Павлюк. – Л. : ПАІС, 2006. – 120 с. **26.** Радзівська Т.В. Текст як засіб комунікації / Т.В. Радзівська. – К. : Ін-т УМ НАН України, 1998. – 194 с. **27.** Реклама та PR у масово-інформаційному просторі / Т.Ю. Ковалевська, Н.В. Кондратенко, Н.В. Кутуза [та ін.] ; за заг. ред. О.В. Александров. – Одеса : Астропринт, 2009. – 397 с. **28.** Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А. Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2002. – 336 с. **29.** Сизонов Д.Ю. Медична термінологія в мас-медіа : стилістичний потенціал : монографія / Д.Ю. Сизонов. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2012. – 195 с. **30.** Слухай Н.В. Міфологічні джерела прагматикону текстів мас-медіа : [Навч. посіб.] / Н.В. Слухай. – Сімферополь : Кримський державний інженерно-педагогічний університет, 2004. – 107 с. **31.** Стишов О.А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації) : дис. докт. філол. наук: спец. 10.02.01 / О.А. Стишов. – К., 2003. – 597 с. **32.** Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття: на матеріалі засобів масової інформації / О.А. Стишов. – 2-ге вид., перероб. – К. : Пугач, 2005. – 388 с. **33.** Суська О.О. Розвиток інформаційно-комунікативних теорій мас-медіа та вивчення впливу інформаційного простору на особистість людини / О.О. Суська // Слово. Символ. Текст : [Зб. науч.тр., посвященный 80-летию проф. М.А. Карпенко] / Под общ. ред. Е.С. Снитко, Л.П. Дядечко. – К. : ИПЦ "Киевский университет", 2006. – С. 211-226. **34.** Тараненко А.А. Языковая семантика в ее динамических аспектах / А.А. Тараненко. – К. : Наука, 1989. – 256 с. **35.** Українська лінгвостилістика ХХ – початку ХХІ ст.: система понять і бібліографічні джерела / За ред. д-ра філол. наук, проф. С.Я. Єрмоленко. – К. : Грамота, 2007. – 368 с.

36. Фіголь Н.М. Новотвори на сторінках сучасної періодики / Н.М. Фіголь // Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика [Зб. наук. пр.]. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2007. – Вип. 15. – С. 99-103. 37. Чемеркін С.Г. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси / С.Г. Чемеркін. – К., 2009. – 240 с. 38. Чемеркін С.Г. Публіцистичний стиль української мови в Інтернеті / С.Г. Чемеркін. – Українознавство. – 2008. – № 4. – С. 220-224. 39. Чемеркін С.Г. Репрезентативність гіпертексту у функціонально-стильових різновидах української мови в Інтернеті / С.Г. Чемеркін // Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика [Зб. наук. пр.]. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2009. – Вип. 19. – С. 111-116. 40. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900 – 1941) : Стан і статус / Юрій Шевельов ; Вст. слово Л. Масенко. – Чернівці : "Рута", 1998. – 208 с. 41. Шевченко Л.І. Концепти теорії літературної мови в контексті розвитку стилю масової масової інформації / Л.І. Шевченко // Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика [Зб. наук. пр.]. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2004. – Вип. 7. – С. 3-15. 42. Шевченко Л.І. Стилі сучасної української мови. Проблема структуризації / Л.І. Шевченко // Українська мова: з минулого в майбутнє. – К. : НАН України, 1998. – С. 183-186. 43. Штельмах М.Л. Интерв'ю в системі жанрів сучасної україномовної комунікації : автореф. дис. к. філол. н.: спец. 10.02.01 / М.Л. Штельмах. – К., 2008. – 19 с. 44. Шумарова Н.П. Роль ЗМК у розвитку мовної ситуації / Н.П. Шумарова // Наук. записки Ін-ту журналістики Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. – К. : Ін-т журналістики, 2010. – Том. 11. – С. 45-56. 45. Язык СМИ и политика / Под ред. Г.Я. Солганика. – М. : Изд-во Московского университета, Факультет журналистики МГУ имени М.В. Ломоносова, 2012. – 952 с. 46. Encyclopaedia Britannica Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eb.com:180/bol/topic?thes_id=378047 Accessed May 27, 1999. 47. Manovich L. The Language of New Media / Lev Manovich [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.manovich.net/LNM/Manovich.pdf>. 48. Sterling B. Dead Media Project / Bruce Stearling [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eff.bilkent.edu.tr/pub/Net_culture/Folklore/Dead_Media_Project.